

## HANGYA ANDRÁS LEVELET FEST . . . (II.)

*A Zágrábban élt festő korrespondenciája Nagy Ferencsel,  
az egykori tartományi kormányelnökkel (válogatás)*

KALAPIS ZOLTÁN

16.

*Zgb., 1977. június 3.*

„A Magyar Szóból szó nélkül kibuliztak. Azt hiszem, jól tették, mert nyugodtabban dolgozhatok képeimen. Gyerekes ragaszkodással voltam Grimaszos, s ez nem illik egy ilyen vénemberhez. Terhes munka volt, az egyik kezemet – rajzolás közben – a szenteltvízbe mártogattam, hogy óvjon az ördögtől. Ennek ellenére is, egy kis rosszindulattal, akármi belemagyarázható karikatúráimba, az is, hogy rossz rajzok, az is, hogy témaválasztásuk kérdéses . . . Visszatérve a képekhez: Laci fiatok lakásába lesz kép. Egyelőre ennyit magamról. Kézcsókom Rózsa asszonynak (Nagy Ferencné, az újvidéki Petőfi Sándor Általános Iskola kiváló matematikatanára – K. Z. megjegyzése), Téged ölel, Bandi.”

17.

*Zgb., 1977. június 15.*

„Újságom még, hogy végre kiváltam a Grimaszból, illetve a Magyar Szóból. Csendesen, de biztosan. Mindig is »szerettek« ott engem. Harminc éven át gondoskodtak arról, hogy »jó« fizetést adjanak, valószínű, hogy nyugdíj helyett inkább tarkón lőttek volna, ha erre alkalom nyílik . . .”

Vulkánszerűen törtek fel Hangya régi averziói a *Magyar Szó* iránt. A mostani félreértés kulcsszava – mert, hogy elhárítható zavar volt, az majd kitűnik hamarosan –, alighanem a levélben is említett „szó nélkül” lehet. A szerkesztőség az idő tájt a Grimaszt is érintő nagy változásokra készült, s a legkisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy erről értesítse a Zágrábban élő nyugdíjasát. Az aránytalanul felduzzasztott szervezetek általában így viszonyulnak az egyedekhez: figyelmetlenül.

Az ötlet az volt, hogy „egy zsákba döngölik” a lap különféle igényeket kielégítő mellékleteit, tehermentesítve ezzel az anyalapot. A turpisság ebben az volt, hogy csak csökkentett terjedelemben értek be az új keretbe, a Grimasz is a korábbi egy oldalról fél oldalra zsugorodott. Hangya az újságból vette észre a változást, s mivel karikatúrái sem jelentek meg, kibulizva érezte magát. A munkatársak Grimaszkának nevezték el a csökkentett terjedelmű satirikus mellékletet, olykor még Grimaszkának is. A két háború között megjelenő lap történetét és második világháború utáni továbbélését Petkovics Kálmán írta meg (Egy élclap története. *7 Nap*, 1987. november 27.–1988. április 8.). Hangya munkatársa volt a humoristák két évkönyvének is (*Marad a gyerek, ha látszik*, 1974; *Sok az eszkimó, kevés a móka*, 1975).

Hangya a Gál László által 1963-ban újraindított Grimasz szorgalmas munkatársa volt. „Nem is olyan egyszerű hetente kitalálni, mit is rajzoljon az ember – mondja a kismonográfiában közzétett nyilatkozatában. – Oda ötlet kell, az a munka kilencven százaléka.” Voltaképp nem is volt született karikaturistaalkat, ezért gyakran önmaga volt a gúnyrajz témája. Egy 1962. szeptember 8-án keltezett levélrajzában egy absztrakció feliratú hernyótalpas gépszörny palacsintává lapítja a szerzőt és kutyáját. Az öngúnynak egyik találó megnyilvánulása volt az a karikatúra, amelyen egy ketrec előtt állva kukoricaszemek szórásával próbálja becsalogatni a Pegazust, a művészetek szárnyas lovát, a tehetség és az ihlet jelképét...

Visszatérve levelének arra a mondatára, amely Nagy Ferenc fiára, Nagy Lászlóra, a levelezés megőrzőjére vonatkozik, csak azt mondhatjuk el, hogy gyermekkorra óta rajta volt a szeme. Egyik dátum nélküli levelében, diplomálása alkalmával, így sóhajtott fel: Istenem, hová sietnek ezek a „gyerekek”. A fészekrakó fiataloknak egyébként megérkezett az új lakásba az ígért kép: egy mátkapár ül a lovon.

Erről jut eszembe: a ló gyakori motívuma Hangyának. Az imént volt éppen szó a Pegazusról, de tudjuk azt is, hogy egyik nagyméretű szabadkai vásznan lovak és lovasok viaskodnak egymással. Crnjanski *Örök vándorlás* című regényének címlapján négy paripa alakja sejlik fel (az eredeti Steinitz Tibor utódainak tulajdonában van). Majtényi egyik könyvének borítólapján egy piros sipkás bohóc ül az egylovas batáron. Rajzainak 1960. évi gyűjteményes kiadása első lapján is egy fiákeres hajtja egylovas bérkocsiját, ha egy kicsit jobban odafigyelünk, hallhatjuk patáinak egyhangú csattogását is . . .

Egy lófejű leányt ábrázoló levélképről Pap József verset írt, az egyiket is, a másikat is közölte az 1984. évi kisonográfia. Ebben a nem túl terjedelmes kiadványban szintén megjelenik a fiáker, a kordé, a lovakat szállító komp. A *Felvonulás* című festményen egy cilinderes és egy félcilinderes (az egyik szerző tökhajkalapnak nevezi, s hangyai jelként tartja számon) lovas alak emelkedik ki a tömegeből, egy karikatúrisztikus vázlaton pedig egy ágrólszakadt pár (a szakáll mögé, a félcilinder alá rejtőzött szerző?) árulja két lovat ábrázoló portékáját.

A levelezésben is számtalanszor feltűnik a lovak, lovasok és fogatok motívuma, de ott van egy négy lábú az 1963. évi londoni kiállítási katalógus címlapján is.

Ahogy most szobám falára tekintek, legnagyobb meglepetésemre, hat lovat számlálok meg két Hangya-rajzon: az egyikken szegénylegény látható, mellette egy kanca áll csillagos homlokú csikójával, a láthatárból pedig, a rónaságra telepedő halvány ködből két lovas, karabélyos perzekutor alakja válik ki, a másikon pedig az elmaradhatatlan, örökké ismétlődő, soha unalmassá nem váló konflismotívum: két várakozó bérkocsi, egykedvű, fejüket lógató lovak.

Hirtelen mozdulattal kikeresem a hetedik lovat ábrázoló Hangya-képet is: egy 1974. évi újesztendei üdvözlőlapot. Egy mezítlásas, karikírozott alak szőréen üli meg pompás paripáját (talán éppen és újra az álruhás, maszkot viselő festő). Piros bojtos, felcsapott rostélysisak van a fején, mellpáncéljából kilátszik a csikos trikó. Mellette, a lóra felerősítve, egy dugóval elzárt, demizson alakú palack lóg, kezében pedig egy újságoldalnyi nagyságú papírlap az újévi jókívánságokkal.

„Hogyha lovakat festek – mondta egy alkalommal Hangya András –, akkor nem azt festem, milyen a ló, hanem a lóról mondom, pontosabban szeretnék valami számomra fontosat mondani . . .”

18.

*Zgb., 1977. július 15.*

„A Híd szerkesztőségéből egy Bordás nevű fiatalember járt nálam, és a Forum-klub helyiségében rendezendő kiállításra szólított fel (kényszerített). Nem mertem elutasítani a kiállítási ajánlatot. Ez az év végén, decemberben lenne. A Híd közölné kritikát – a dolgaimról. Magunk közt szólva, nem örülök az alkalomnak, de ellentmondani sem akarok – semmiféleképp.

A kiállítandó munkákat (képeket) nem tudom a raktáramból előszedni, mindig az eladott képek árából éltem, s így nincs a raktáron (áru). Ezt Te már régen tudod, miután vagy húsz éve mecénási gyakorlattal kerestél gazdát a képeimnek. Említtem ezt azért, mert ehhez a decemberi kiállításhoz Tőled is kölcsönkérnék tíz-tizenkét napra pár képet (a pasztell önarcképet, a Harlekint) . . . Még pár képet Szabadkáról is kölcsönöznék, így gyűjteném össze a kiállítási anyagot.

A múltkorjában felhagytam a Grimasszal. Koepeczky kért, működjek továbbra is közre (udvariasságból-e, vénségemre való tekintettel, nem tudom). Így most tovább rajzolok, habár az időmmel szűkében vagyok.

Rólad, Ferikém, már csak a tévé képernyőjén látok, hallok, meg legutóbb a Grimaszban is . . .”

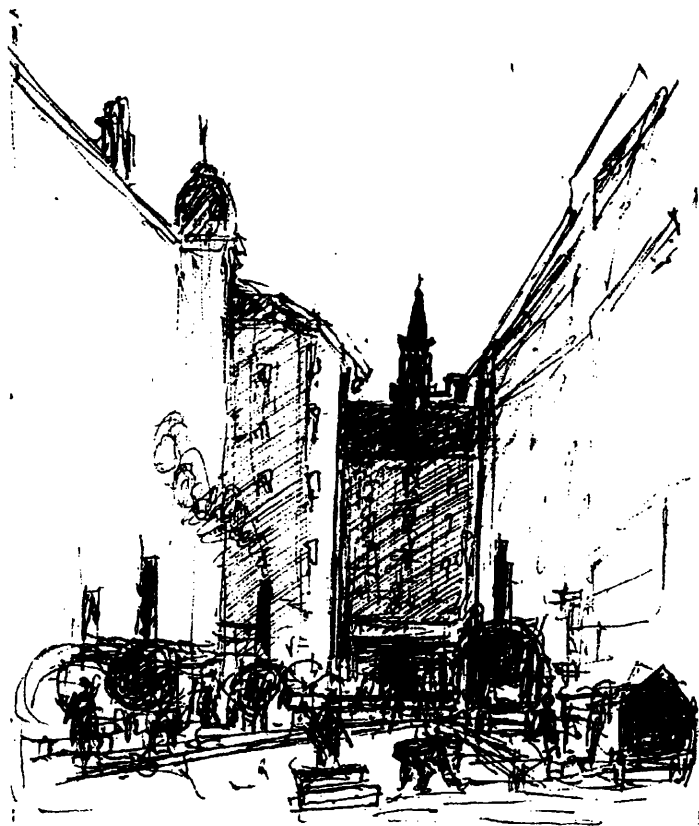
19.

*Zgb., 1977. december 15.*

„A Forum-díj körüli bonyodalmak elintéződnek a márciusra halasztott tárlattal. Úgy látom, jobb újabb dolgokat kiállítani mint most kölcsönözni régebbi, a korábbi kiállításokon már látott képeket.

Koepeczky szerint én vagyok a »legtájibb« festő, azaz feltehetően a legszabadkaibb . . . Jól vagyok, dolgozok . . .”

A Grimasz-ügy lezárásának módozatairól olvashatunk a két levélben: Koepeczky Lászlónak, a satirikus melléklet akkori szerkesztőjének, a *Magyar Szó* jelenlegi nyugdíjasának, aki Gál László 1975. évi halála után



*Aszfaltozó kazánok, aszfaltozó munkások egy zágrábi utcában*

vette át a Grimaszt, sikerült kiengesztelnie, további együttműködésre bírnia az öregedő festőt.

A levélváltás fő témája azonban a Forum-díj, az ezzel kapcsolatos újvidéki kiállítás. Hangya szokásához híven bizalmatlanul, vegyes érzelmekkel fogadta a Forum nevében érkező Bordás Győzőt, a *Híd* segédszerkesztőjét (a főszerkesztő az idő tájt Bányai János volt), talán azért is, mert a díjazás tényét érthető okokból el kellett hallgatnia, csak a kiállítás megszervezésének igényét adta elő, s esetleg kéziratot is kért

a *Híd* készül, 1978. évi számához. Persze partózkodását a régi sérelmek, a *Magyar Szó* és a Forum iránti ellenszenve, az Újvidéktől való idegenkedése is táplálhatta. A Forum-díjat is, lám, 1960-ban alapították, de rá csak 1977-ben „került sor”. A „Bordás nevű fiatalember” és a festő között idővel baráti és levelezőviszony alakult ki (ő lett egyébként a róla szóló kismonográfia társszerzője is). Ennek eredménye pedig egy csodálatos levélkép-gyűjtemény lett, amelynek nem egy darabja a folyóiratok lapjaira, a könyvek címlapjára került. Egy ízben a tengerről hazatérő Bordás, családjával együtt, benézett Hangyához, a legkisebbik gyermek azonban inkább a cirkuszba ment volna, s ezt az igényét unos-untalan ismételte. Hazatérésük után megérkezett a kiengesztelés: egy cirkuszi bejáratot ábrázoló pompás levélkép. A szaporodó korrespondencia lapjait a festő igen gyakran önarcképével illusztrálta, ezeket Bordás a *Híd* egyik tematikus számában tette közzé (Hangya önarcai, 1997. február–április).

Valamivel később Hangya tudomást szerzett az ellene készülő „mérnyeletről”, a díjátadáson azonban nem vett részt, s a tervezett kiállítást is „elbicceltte”: előbb 1979 márciusára halasztotta, majd végképp lemondta, bár készülődött rá. A legtöbb, amit megtett, az az volt, hogy Pályafutásom címmel megírta emlékezéseit a *Híd* 1978. évi márciusi számában, amelyben a festő tisztelői, kollégái méltatták művészetének jelentőségét.

Alighanem Bela Duranci találta fején a szöveget azzal a megállapításával, hogy Hangyát jelentkezése pillanatában túlértékelték, alkotóképességének teljében pedig mellőzték.

Duranci meghatározását közvetve Hangya is igazolta a *Híd* emlékszámában megjelent cikkében. Östehetségként ünnepelték, bár, mint közli is, „sem a rajzolásról, sem a krétahasználatról nem voltak még alapfokú ismeretei sem”. Még azt is hozzátette, hogy „képzőművészeti érdeklődésemet a politikai szempontok irányították”, azaz művészetével a szegények, a kismimizettek oldalára állt.

Amikor az ötvenes évek legelején a szocialista realizmus elvetésével a szociális festészet is elvesztette fontosságát, s előre törtek a divatos absztrakt irányzatok, Hangya elbizonytalankodott, nem találta fel magát a képzőművészeti életben, sebzetten bezárkózott műtermébe. „A hagyományos festészeti kritériumokhoz való ragaszkodásomat azzal indo-

Zgb. 26. 3. 1972



*Csak úgy téblábolnak a világban . . .*

kolom – írja Hangya –, hogy meggyőződésem szerint a képzőművészeti alkotómunkának nemcsak ma, de minden időkben is, az ember érzelmi életének volt a tükre, azaz a belső világ megtörténéseinek a hírnöke.”

Más helyütt így fogalmazott: „Igyekeztem mindig azt festeni, amiről mondanivalóm volt. Meggyőződésem és lelkiismeretem szerint cselekedtem . . .”

20.

*Zgb., 1978. február 2.*

„Ha nem is jelentkeztem, gondolatban többször »találkoztam« Veled. Nyilvánvaló, hogy nem mindegy: mit fogsz most csinálni. A Bijedić-évforduló tévéközvetítésén egy pillanatra Téged is lehetett látni, de azt nem, hogy gondterhelt-e az arcod. Drága Ferikém, bízok a tehetségemben és a baráti szeretet teljével kívánom, hogy a szerencse kísérjen. Tudom, hogy munkádat éppen olyan odaadással csinálad, ahogy én képeimet . . .”

## 21.

*Zgb., 1978. augusztus 8.*

„Tudod-e már, hogy Belgrádban maradsz-e, vagy hazajössz-e? Magamról: csinálom a képeket, ez az egyetlen és legfontosabb dolgom most. Szeretném, ha az egész kiállítás ezekből az új képeimből állna össze, esetleg kiegészítve még néhány Nálad található képpel . . . A tárlatot április első felében csinálnám. Máris úgy látom, hogy szállnak-repülnek a napok, kétségbeesetten nézem a dátumokat! De mit tehetek, ez van. Kedves kritikusatim nem akarom bosszantani (még látni sem).

Nem tudom, mit tegyek: haljak meg, vagy legyek egy újvidéki toronyház lakója, s találkozzak minél sűrűbben a kedves Ács Józseffel, meg a Durancival? Ilyen gondok kínoznak a nyoszolyámban (s nem asszonyi karok ölelnek). Erről jut eszembe, hogy nős s családos volnék, vagy talán csak inkább hamisítvány, mint a szabadkai képtárban levő képem, amelyet nem én festettem, de arra nagyon használható, hogy szemléltesse: lám ez a Hangya nem is tud festeni . . . Ezt is az Ács–Duranci együttes rendezzi . . .”

## 22.

*Zgb., 1978. december 7.*

„. . . nagyon fáradt, elfogult, zavart vagyok, pedig nagyon élvezném az új és gyorsabb kocsit, amit a Te fáradozásoddal, közbenjárásoddal szereztem . . .

A képeken teljes erőbevetéssel dolgozom, nagyon gyorsan közeledik március 8., amikor a Forumban kiállításom lesz . . .”

Nagy Ferenc viszonylag fiatalon (55) került ki a nagypolitikából, miután mentora, Džemal Bijedić miniszterelnök repülőszerencsétlenség áldozata lett 1977. január 18-án. Az egymással szembe álló vajdasági frakciók a második Bijedić-kormány alakítása során már nem jutottak egységes álláspontra Nagy Ferenc jelölését illetően, a huzavonára végül is a mandatárius tett pontot: politikusunk újra a szövetségi kormány tagja lett. „Így akarta a török” – magyarázgatta baráti körben, utalva a miniszterelnök bosnyák-muzulmán származására.

Miután kiesett a káderkombinációkból, rendelkezési állományba került, s így több ideje jutott a bélyeggyűjtésre, a kártyajátékra. Bridzsklu-





*Az arlecchino egyik változata*

bot alapított Újvidéken, többször kereshette fel Hangyát, intézte autóvásárlásait, a kiszolgált kocsik eladását, de kézbe vette a festő többször elhalasztott kiállításának ügyét, s mint látni fogjuk, egy évben hármat is szervezett.

Még a hamisítványok megjelenésétől is óvta Hangyát (a rossz nyelvek szerint a szabadkai múzeum keretében levő képtárnak csak egy Hangya-festménye volt, az is bizonyítottan hamisítvány). 1979 legvégén

gyanút fogott, hogy a Forum 1980. évi újévi üdvözetén reprodukált akvarell is esetleg avatatlan kezek által készített utánzat lehet, s azon nyomban interveniált Győri Péternél, a Forum akkori helyettes igazgatójánál, aki rögvest berendelte a „tettet”, Bordás Győzöt, magyarázatot kért tőle, majd katonásan utasította, hogy azonnal hozza be az eredetit. Mivel ez valóban egy hiteles Hangya-levél illusztrációja volt, Nagy Ferenc, aki addig idegesen fészkelődött a fotelban, s ujjait táncoltatta a karfán, megnyugodott, a feszült légkör is feloldódott. Az akvarell egyébként egy félcilinderes, vonó nélkül hegedülő muzsikust ábrázol, amely majd Németh István 1989. évi kiadású, *Díszudvar* című kötetének címlapjára is rákerült.

Nincs kommentárom Hangyának az Ács Józseffel, Bela Durancival és másokkal szemben megnyilvánuló ellenszenvéről, olykor türelmetlenségéről is. Ebbe a hínárba nem lépnék bele, annál is inkább, mert ismertem a megboldogult festőt, még ma is találkozok néha a művészettörténésszel, mindkettőt kedves, okos emberként tartom számon, olvastam, illetve olvasom napjainkban is írásait.

Valahogy úgy vagyok ezekkel a kuszált emberi viszonyokkal, hogy ez egy örök ügy, csak éppen a személyek cserélődnek. A szomszéd nem tud szót érteni a szomszédval, a testvér a testvérrel, a művészek esetében az indulatok még mélyebbről törnek elő, a tyúkperek is „elméletileg megalapozott” magyarázatot kapnak.

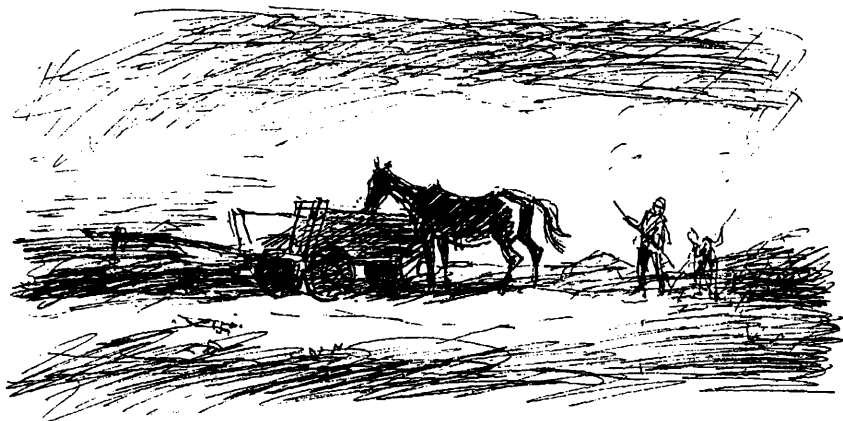
Ezernyi okfejtés lehetséges, az egyik a távolság okozta kapcsolathiány, de a legfőbb tapasztalat mégis az, hogy az emberek, beleértve a művészeket, értelmiségieket is, képtelenek megérteni egymást, meg aztán nem is törik magukat túlzottan, hogy kölcsönösen közeledjenek egymáshoz jóindulattal, a tolerancia jegyében . . .

### 23.

*Zgb., 1979. július 19.*

„Dolgozok, s remélem most már – pusztulásom helyett – inkább megérkezek »Zugvidékre«.”

Hangya sohasem szánta rá magát, hogy Zágráb elhagyásával Újvidékre költözzön, azaz »Zugvidékre”. Az előítéletek, a kételyek, a hullámzó hangulatok erősen munkálkodtak benne.



*Drága Ferkeim!*

*Tegnap este és ma reggel előkészíttem*

*Szénagyűjtők*

24.

*London, 1980. január 10.*

„Lehet, hogy tévedek, amikor azt gondolom, szívesebben fogadod e rajzot »szöveg nélkül«, ezért hát nem is untatlak holmi firkával, csupán annyit, hogy a legjobb kívánságokkal köszöntünk

*Bandi és Dragana”*

25.

*London, 1981. február 2.*

„Még körül sem néztem, s máris elmúlt egy hónapja, hogy megérkeztem. Fő elfoglaltságom a londoni múzeumok látogatása. Van olyan nap, amikor 20–30 festményt láthatok, olyan mesterműveket, amelyeket eddig csak reprodukciókról ismertem. Tucatnyi Picasso – a javából! Fran-

ciákat, hollandusokat, spanyolokat . . . Nem győzöm hibáztatni magamat, hogy csak most szántam rá magamat erre a múzeumjárásra, habár Dragana már húsz éve itt van, az alkalom tehát megvolt, de mikor voltam én olyan, akinek az esze helyén van? Még hátravan néhány magángyűjtő galériája.

Ismételten említtem, hogy Dragana meghívott Londonba, külön bejáratú vendégszobát kapsz. Nagyon hiszem, hogy Neked nagy élmény lenne megismerkedni az itt felhalmozott képzőművészeti értékekkel. Végül is azok közé a gyűjtők közé tartozol, akiknek jelentős mesterektől van vászna (Konjović, Lubarda, Peda Milosavljević stb.), s mecénása vagy egy bizonyos Hangyának is.

Úi. Ismételten nagyon köszönöm a fáradozásodat a Franzer mesternél rendezett kiállításért. Még marad egy hónapig.”

## 26.

*London, 1982. február 26.*

„Nagy felfedezés számomra Turner William (1775–1851) angol festő (a nagyok közt is a legnagyobb). Nálunk csak satnya reprodukciókból ismerik (a belgrádi Idegen Mesterek Galériája több Turner-művet őriz – K. Z. megjegyzése). Itt most több száz olajfestménye és rengeteg akvarellje van kiállítva (Tate Gallery) . . . Párizs összecsomagolva sem nyújt ennyit a festészetből, mint ez a művész – egy borbélymester fia –, aki nem ismételteti magát, úgy tud, mint az olasz mesterek, és úgy »játszik«, mint az impresszionisták. Megpróbálok találni jó reprodukciókat, s majd hazaviszem, hogy illusztráljam mondanivalómat erről az igazán tiszteletre méltó úrról . . .”

Az időrendi közlést némileg felborítva tesszük közzé a festő három londoni levelét. Minden év elején, januárban vagy februárban, kelt útra, hogy meglátogassa az angol fővárosban élő és dolgozó feleségét és nevelt leányát. Amilyen különleges volt ez a sajátságos „távházasság”, olyan volt az együttlét is. Egy külön bejáratú vendégszobában szállt meg, családjával esténként találkozott a tévé előtt. (Ez a szoba várta Nagy Ferencet is, de ő nem élt a meghívással, s itt szállt meg Tolnai Ottó is, amikor londoni zarándokútja során Hangya-émlékek nyomába eredt, s megrendülten állt meg Hangya ottani jeltelen sírjánál.)



*London, 1980. I. 10.*

*Egy londoni rajz 1980-ból*

A beígért Hangya-kiállítás a Forumban többször elhalasztódott, majd végképp el is maradt, mire Nagy Ferenc lépett a színre, s 1980 és 1982 között három kiállítást is szervezett a nála felhalmozott festmények válogatott darabjaiból. Az elsőt Franzer István szabadkai képkeretező csöppnyi boltjában nyitotta meg. Nagy Ferenc nála készítette minden képének foglalatát, együtt választották ki, hosszú töprengés után, a rámafa színét, vastagságát, megbeszélték a lehetséges kombinációkat, hogy aztán a mester, mint valami varázsló, kialakíthassa a legmegfelelőbb képkeretet. Amikor gyémántja már a hús üvegen sercegett, az már egy alkotási folyamat végét jelezte, amelynek egy-egy támpontja Hangya, Nagy Ferenc és Franzer volt.

Ezt a kiállítást mutatják majd be Szivácon a Szenteleky Napok alkalmával és Újvidéken is a Forum-klubban.

Ebben az időszakban egyébként több olyan esemény is történt, amelyre Hangya nem tért ki leveleiben. Így 1981-ben a *Magyar Szó* meghívta a festőt, hogy illusztrálja az az évi májusi ünnepi számot. Egyik színes vázlata rákerült az RTV Újság címlapjára („A kép centrumában egy fehér bohóc – írta róla Tolnai Ottó –, »különlegességének«, értékének tulajdonképpeni hordozója: a citrom, az okker, a piros és a kék golyóbisokból álló nyakék a kalap, a mészarc és a fekete kabát közé ékelve!”), rajzai viszont elvesztek a fényképek sokaságában. Meg aztán olyan kéziratokat is kapott illusztrálásra, amelyek az ilyenfajta „megzenésítést”, enyhén szólva, nem igényelték.

A vendégszereplésnek azonban volt egy másfajta „fénypontja”. A szerkesztőség különszobát bocsátott rendelkezésére, s amikor ő ezt egy pillanatra elhagyta, az asztaláról szórén-szálán eltűntek a már befejezett rajzok. Gyanakodtak az egyik meg egy másik „műértő” újságíróra, de az illusztrációknak bottal üthették nyomát.

Hát így járt újfent Hangya – azaz, Németh István szavajárásával élve – Andrija Mrav azzal a fránya *Magyar Szóval*.

Még egy személyes élmény: 1982 januárjában földbe gyökerezett a lábam, amikor a volt Báni Palotával szemben, a Kis Képzőművészeti Szalon kirakatában egy Hangya-festményt pillantottam meg. Tíz perc múlva már vittem is magammal: a szerződés szerint 25 000 dinárba került, öthavi részletfizetésre. Másnap már Nagy Ferenc is jelentkezett, ellenőrizte a vásárlás hírét, közben egyre azt hajtogatta: a festőt az évek hosszú során sem tudta meggyőzni, hogy festményei iránt igenis van kereslet.

A viszonylag forgalmas újvidéki műcsarnokban soha többé nem tűnt fel Hangya-kép, bár Nagy Ferenc értesítette a Londonból hazatérő festőt, hogy munkája „elkelt, mint a cukor”.

A nagyobb méretű vásznon (90x64, címe *Kerthelyiség*) a kihelyezett, fehér terítős asztalok mellett csevegő, italozó vendégek üldögélnek a napernyők hűvösében, ráérős, gondoktól mentes hangulatot árasztva. Mérget vennék rá, hogy nyári vasárnap délután van, a festő pedig azt a pillanatot ragadta meg, amikor éppen kialakult a boldogság egy parányi szigete.

Hangya úgynevezett zöld sorozatához tartozik ez a festmény, az asztalterítők, karosszékek diszkrét fehér foltjai között ott virít a jellegzetes hangyai piros petty is . . .

27.

*Zgb., 1981. december 1.*

„Mindenekelőtt nagyon szépen köszönöm ezt az újabb (kiállítással kapcsolatos) fáradozásaidat . . . Megvallom őszintén, örülök ennek a tárlatnak, és pedig azért, mert ezzel, úgy érzem »otthon vagyok«, valahová, valakikhez tartozok (a Te segítséged nélkül én már régen bekreált lennék).

Említetted Herceg János kitüntetését. Azt hiszem, hogy az Ő részére egy unalmas fickó vagyok, de ha ott Szivácon Hercegről szó lesz, akkor én ezzel a kiállítással csatlakozom azokhoz, akik méltatják Jánost.”

28.

*Zgb., 1981. december 22.*

„Nem a hanyagságom következménye, hogy a szokástól eltérően az idén nem bírtam küldeni pár rajzot a Te újévi üdvözléteid illusztrálására.”

Herceg Jánost 1981. november 24-én a Vajdasági Tudományos Akadémia tagjává választották, a levelezésben alighanem erről esik szó.

A mindenre és mindenkire odafigyelő író 1951-ben a Jugoszláviai Tudományos és Művészeti Akadémia Modern Galériájának új, átrendezett zágrábi kiállítása kapcsán ír „a vidékünkéről elszármazott Hangya András” két vásznáról, aki, jegyzi meg mellékesen, „még nem szakadt el egészen tőlünk”.

Az 1952-ben, a *Magyar Szóban* közzétett cikkében már így írt róla: „Hangyánál előbben, hitelesebben az embert senki sem adta vissza a mi vidékünkön. Tájunk költészetét Konjović teremtette meg a képzőművészetben, az embert azonban Hangya András.”

1954-ben baráti hangon perlekedett a festő *Magyar Szóban* megjelent cikkének egyes kitételeivel, „amelyek állandó tépelődésből, önmagaddal és a világgal folytatott vívódásaidból kerültek rapszodikus szaggatottsággal, sőt helyenként ellentmondásokkal papírra”. Különösen Hangya egyik megállapítása ingerelte válasza, mely szerint a zsdanovizmus kompromittálta a szocializmust és a realizmust. „Kinek a szemében kompromittálták? – kérdezte Herceg, s mindjárt válaszolt is: Persze csak

azokéban, akik a szocializmust és a realizmust azonosították Geraszimovék képeivel. . . . önmagukat kompromittálták, a sztálini rendszert, amely a giccset hivatalos festészetté avatta.” Majd hozzáfűzte: „Viszont mégse állítanám, hogy ’48 után mindenki fellélegzett . . . Hipokrita felfogás úgy beállítani a dolgokat, mintha a képzőművészetben azzal köszöntött volna be a demokrácia, hogy a modell levette a kombinéját. Aki valóban művész volt, addig is festett aktokat és csendéleteket és virágzó tavaszi fákat, s most sem hunyja le szemét, ha valami munkahelyen lát érdekes témát.”

A hatvanas–hetvenes években többször is méltatta munkásságát, „művészetének szigorú egyéni jellegét, kivételes tehetségének jelentőségét”. Felfigyelt Hangya sikerére a londoni Hamstead Art Celler műcsarnokban. „Hány jugoszláv festő juthatott el ebbe a világhírű terembe?” – kérdezi Herceg, de ugyanakkor aggódva figyeli, hogy egyre jobban „a magány csigaházába zárkózik”. Egy vállalkozás dicsérete és bírálata címmel írt 1970-ben a Gajdos-féle Hangya-életrajzról, amely szintén „közbeszólásra, kiegészítésre, helyenként ellentmondásra” ingerelte, mivel „a baráti szeretet nem mindig elég, hogy a képzőművészet titkaiba be tudjon hatolni”.

Herceg János negyven éven át érezte Hangya művészi és emberi közelségét, s alakította ki a maga Hangya-képét érzelmei és az ennél valamivel tárgyilagosabb ismeretei alapján (Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok*. Összegyűjtötte, az utószót és jegyzeteket írta: Pastyik László, I., 1999; II., 2001).

29.

*Zgb., 1983. augusztus 11.*

„Néhány kép befejezésén dolgozom (kép nélkül nem indulok). Amint elkészülök, jelentkezem . . .”

30.

*Zgb., 1984. április 2.*

„Most adom postára kiállításaim dátumait, adatait a suboticaei Likovni Susret (Képzőművészeti Találkozó, Szabadka – K. Z. megjegyzése) rendezésében sorra kerülő kiállítás katalógusához. És ismét csak hálás





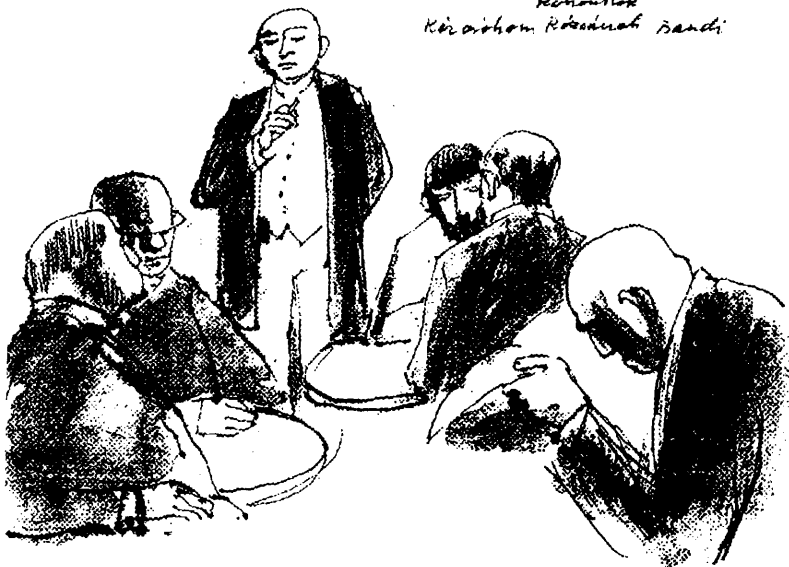
296. 83. 3. 30.

Kedves Ferikém!

Hazatérésem előtt az orvosnál voltam (aki operált) és az  
további csúszástól ajándékozott, meghíívés nagyon fésradtáj-  
tól. Évtől egyelőre nem utazok, egyelőre is a teli „formában”  
a beteges kedv miatt csak fűszerek voltak. Most kezdtek dolgozni  
és amint sikerül pár képet csinálnom jelentkezők.  
Mellekeltre küldök pár a. t. szívet és a legújabb kéveimigekkel

Köszönettel

Kőröshegyi Rózsának Bandi



Asztaltársaságok és asztalszomszédok

köszönettel tartozom Neked a fáradozásodért az 1980-ban, 1981-ben és az 1982-ben rendezett kiállításokért (Subotica, Sivac, Novi Sad). Nagyon sokat jelent számomra ez a vajdasági jelenlét . . .”

31.

*Zgb., 1984. augusztus 14.*

„Remélem, dubrovnikai pihenőd sikerült, s így könnyebb elviselni ezt a jégkorszaki tavaszt. Még mindig maroknyi orvosságot szedek, de javulóban vagyok!”

32.

*Zgb., 1985. július 25.*

„Dragana már egy hónapja itthon van. Sütünk-főzünk és a tévénézéstől még bambábbak leszünk. Dresszírozom magam a munkára (festékpazarlás!) . . .”

Az utolsó levelekből szemezgetve, meg néhány, alább következő, dátum nélküli (római számokkal ellátott) levélrészlet közzétételével zárjuk válogatásunkat: a levélképek gyakori címzettje, Nagy Ferenc ugyanis 1986. június 2-án hirtelen elhunyt. Hangyát mélyen megrendítette a hír, még jobban talajvesztett lett, de a temetésre nem ment el, még egy ilyen gyászos esemény sem tudta kimozdítani zágrábi odújából. Két év múltán ő is követte barátját és támogatóját: Londonban halt meg 1988. december 14-én.

I.

„Dragana a napokban érkezik haza, és lesz rá gondja, hogy ne unatkozzam, amíg itthon lesz . . . fő célom, hogy elkészítsem a képeket, amelyekkel adós vagyok ott is, itt is. Amint látható lesz munkám eredménye, jelentkezem . . .”

Egyik nap mint a másik: »bemelegítés«, közben nem haladok.”

II.

„Csinálom a képeket (amikkel nagyon elégedetlen vagyok). De mindenek ellenére is dolgozok, azzal a reménnyel, hogy munkám nekem

is, a nézőknek is – a képeket nézőknek – örömet szerez, nem papírlángként ellobbanót, tartósat. Az ilyen képeket persze nem lehet pár órai munkával csinálni. Bízom benne, hogy sikerülni fog ez . . .”

### III.

„Megesküdtem: többé semmi képem nem semmisítem meg. Elég volt a destruktív dühöngéseimből. Semmi bajom nem lesz, ha nem leszek a leg-, leg-, legjebb.”

### IV.

„Nagyon igénybe veszem barátságodat, most attól tartok, hogy rossz néven veszed, mert tudok »expeditív« lenni.”

### V.

„Festményeiden »az utolsó ecsetvonásoknál« tartok, s ekkor jövök, a hónap végén, mert a képek nélkül nem megyek.”

\*

Válogatásunk végére érve, a levélképek között szemezgetve, de a korábbi ismereteink alapján is, csak azt tudjuk mondani, hogy önmagával és a világgal perlekedve múlt el élete. Közben egy egészen sajátos, csak rá jellemző „hangyai” világot teremtett. Annaira egyénit és egyedít, hogy egy kilométernyi távolságból is fel lehet ismerni munkáit: ceruza- és ecsetvonásait, alakjait, szituációit.

Ebben a mikrokozmoszban a mozdulatlan, az alig mozgás az uralkodó. Mindenki vár valamit, ácsingózik, bár lehet, hogy már a remény is odaveszett. A fedélzetet azonban, az élet színterét nem lehet elhagyni, talán nem is illik, s így marad a céltalan időtöltés, a nyomorúságos tengődés.

Se jó, se rossz állapot. Teljes a csüggedés, a beletörődés, a fásultság.

Ez már, a korábbihoz képest, egy teljesen átalakult világ, ahonnan kivésztek a perecesek, rikkancsok, rongyos napszámosok, mezei szántóvetők, külvárosi proletárok, hajléktalan padon alvók. Helyüket nehezen definiálható embercsoportok, a lumpenek színes galériája foglalta el. A nagyvárosi alsó rétegek szóhasználata szerint ezek már szeren-

csétlen ürgék, esetleg krapekok, pacákok, szivarok. Bohócok és pojacák, cirkuszi mutatványosok és átszellemült muzikusok. Ott ácsorognak a bódék és sátrak előtt, megtöltik a nézőtereket, a várótermeket, a kompok utasterait, sodródnak némán a tömeggel, egykedvű asztaltársaságokba verődnek, dangubálnak a bérkocsi ülésén, s másutt is csak cselengenek, tétlenkednek, ódöngélnek, téblábolnak, úgy is mondhatnánk, hogy zabot hegyeznek vagy éppen verebet patkolnak . . .

Külön- és kívülállóságuknak egyik külső jegye a fejfedők sokfélesége, változatos formája. Hol karimás, perge vagy kajla kalapban tűnnek fel, hol pedig magas csákókban, bíboros birétumokban, simlis micisapkákban, lapos és kerek franciasapkákban, a berettákban. Legfőbb jelük azonban a keményített félcilinder és a selymes, plüssös kürtőkalap, a csörgős bohócsapka és a nemezelt Napóleon-föveg.

Ezekhez megfelelő ruha is jár (vagy fordítva: az öltözethez illő tőkfedő): ez legtöbbször polgári öltöny, de nem ritka a zsinóros, gombos uniformis, a papagájzöld zubbony, az aranyos diplomata díszruha, az inas- és lakájlibéria.

És persze, igen sokszor megjelennek a tarka ruhás, fehér képű cirkuszi bohócok, a pojacák és a paprikajancsik, a ripacsok és a csepűragók. Vagy éppen – ezek is szinte lépten-nyomon felbukkannak a levélképeken, a vásznakon –, a velencei vígjátékok állandó szereplője, az arlecchino (arlekkino, arlekin), amely azonban már nem csupa vidám színpadi figura, hanem életszerű jelenség, aki szomorúan, bánatos arccal tekint a világba. Átalakulását és a kölcsönvett alak sűrű szerepeltetését Hangya András így magyarázta: „Azok mind én vagyok.”

Hangya András bohócos „önarcképein” nincsenek festett könnyecsek, képmásai belülről könnyeznek.

Úgy is mondhatnánk, hogy Hangya alakjai (kreatúrái?) egy abszurd dráma szereplői, akiknek erejéből már csak arra futja, hogy nyelvet öltsenek vagy csipiszt mutassanak annak a társadalomnak, amelyből – félreállítottan, kitaláltan – kinn rekedtek.

Ezeknek az élet peremére szorult embereknek a megmintázásával, azaz teremtményeiből, csinálmányaiból állt össze a „hangyai” világ, az opus és az opusculum.

Ez az életmű azonban elszomorítóan szanaszét hever. Munkáinak zöme a magángyűjtemények mélyén lapul, amelyek csak nehezen nyíl-

nak meg (Nagy Ferenc és Bordás Győző, Újvidék; dr. Szakács György, Franzer István, M. Megyeri István, Kuti Gyula, Mladen Poljaković, Bálint Vujkov, Gajdos Tibor, Radovan Kujundžić, Szabadka; Hangyáné Dragana Pavlović, London). Sajnos, ezek a kollektciók töredeznak (tiszeletet a kivételnek), foszladoznak, olykor osztódnak is vagy gazdát cserélnek a halálesetek miatt.

Az életet persze nem lehet megállítani, a magántulajdonban levő műkincseknek megvan a maguk útja. S még befolyásolni sem lehet, mert nincs pénz a felvásárlásra. Arról is csak álmodni lehet, hogy egyszer majd létrejön egy Hangya Galéria, egy Vajdasági Magyar Képtár, mint ahogy egy teljesség igényével készült nagy Hangya-monográfia is csak a távoli jövő ígérete (hacsak meg nem született már az a megszállott ember, aki majd egymaga felvállalja ezt a feladatot).

Addig is, amíg sorsunk nem fordul jobbra, legalább jegyzékbe kellene venni a Hangya-művek „lelőhelyeit”, beleértve a kisebb „kincsesbányákat” is, amelyekből igen sok van (két–három, esetleg több Hangya-művel). Jó volna nyilvántartást vezetni a változásokról, a képek vándorlásáról is.

Hogy legyen honnan kezdeni, ha majd egyszer eloszlanak a sötét felhők, ha majd felvirrad „a szegényeknek, elnyomottaknak és gyengéknek napja is . . .”